

ПРОФЕСІЙНА САМООЦІНКА ЯК ЧИННИК І ОЗНАКА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВИКЛАДАЧА ВНЗ

СТОЛЯРЧУК О. А.

Україна, м. Київ, Київський університет імені Бориса Грінченка

В работе раскрыта специфика профессиональной самооценки как компонента профессионального самосознания преподавателя вуза. Осуществлен анализ разновидностей и критериев проявления профессиональной самооценки педагога высшей школы, ее динамики и влияния на развитие профессионализма.

Ключевые слова: профессиональное самосознание преподавателя, профессиональная самооценка преподавателя, профессиональная самооценка потенциала, профессиональная самооценка результата, операционально-деятельностный и личностный компоненты самооценки преподавателя.

Багатогранність та динамічність праці педагога вищої школи зумовлює необхідність здійснення ним постійного аналізу продуктивності професійної діяльності, вдосконалення себе в ній та виявлення успішності самореалізації, що, в свою чергу, складає зміст підвищення рівня професійної самосвідомості. Оскільки сформована професійна самосвідомість є потужним джерелом для успішної професійної адаптації молодого фахівця, а надалі сприяє набуттю професіоналізму, самореалізації та постійному самовдосконаленню педагога, то сучасній вищій школі потрібні викладачі, які ґрунтовно володіють навичками контролю, аналізу й оцінки власної діяльності та особистості. Особистісний потенціал викладача, його науковий, психолого-педагогічний і методичний рівні є вирішальними чинниками якісної підготовки висококваліфікованих спеціалістів. За таких умов зростають вимоги до професіоналізму діяльності та особистості самого викладача, включаючи адекватність і стійкість його фахової самооцінки.

Проблематика змісту, структури та механізмів формування самооцінки педагогом професійної діяльності набула значущості завдяки фундаментальним науковим працям російських і вітчизняних психологів Н.В. Кузьміної [1], М.А. Ларіонової [2], А.К. Маркової [3], Л.М. Мітіної [4], А.О. Реана [5], В.А. Семиченко [6] та інш. Однак питання специфіки функціонування професійної самооцінки викладачів ВНЗ залишається нерозробленим, що і стало підставою для наших наукових розвідок. Таким

чином, *метою статті* є аналіз змісту, структурних компонентів професійної самооцінки педагога ВНЗ, її динаміки та впливу на розвиток професіоналізму.

Теоретичний аналіз структури професійної самосвідомості педагогів показав, що ця структура в загальних рисах співпадає з структурою самосвідомості і містить поєднання трьох підструктур, зокрема когнітивного компоненту (професійний Я-образ), афективно-оцінного компоненту (професійна самооцінка) та поведінкового компоненту (набір професійно спрямованих дій). В ході професіоналізації особистості відбувається становлення її професійної самосвідомості, структурним компонентом якої виступає професійна самооцінка. Ця теза повною мірою стосується і педагогів вишів.

Професійну самооцінку ми тлумачимо як оцінку педагогом самого себе як фахівця, своїх педагогічних можливостей, професійних якостей і місця в професійному середовищі. В професійній самооцінці також вбачаємо проекцію усвідомлюваних професійних якостей на внутрішній еталон ідеального фахівця, співставлення своїх професійних характеристик з ціннісними шкалами, форму відображення ставлення до себе як до суб'єкта праці, особистісне судження про власну цінність з позицій професійної придатності та майстерності, позитивну чи негативну настанову щодо себе як професіонала. Специфікою фахової самооцінки викладача ВНЗ є те, що вона має інтегрований характер, оскільки розповсюджується на три аспекти його діяльності – науковий, методичний і власне педагогічний (освітньо-виховна взаємодія зі студентами). Таким чином, доречно говорити про загальну професійну самооцінку та її парціальні вияви. Важливо, що занижена чи завищена парціальна самооцінка викладача може породжувати неадекватність загальної професійної самооцінки.

Професійну самооцінку російський психолог А.О. Реан розглядає як значну умову професійної успішності. Характеризуючи дане поняття, вчений виокремлює в її структурі операційно-діяльнісний та особистісний компоненти [5, с. 454]. Щодо викладача ВНЗ, то операційно-діяльнісний компонент його професійної самооцінки функціонує як оцінка своєї фахової компетентності (знань, вмінь, навичок) та рівня професійної майстерності. Особистісний компонент професійної самооцінки педагога вишу виявляється через оцінку ним своїх особистісних якостей відповідно до ідеалу Я-професійного (для прикладу, самооцінці підлягають такі професійно значущі особистісні якості, як толерантність, вимогливість, доброзичливість, емоційна рівноваженість і т.п.). Самооцінка за цими двома аспектами не обов'язково узгоджена, поширеним є явище суперечливості компонентів професійної самооцінки. Принагідно зауважимо, що більшість викладачів асоціює свій професіоналізм та оцінює його саме

операційно-діяльнiсним аспектом, iгноруючи особистiсний. Така ситуацiя породжує актуальнi проблеми взаємодiї зi студентами, а також провокує перспективнi негативнi наслiдки – професiйнi деформацiї та стагнацiю особистiсного розвитку педагога вищої школи.

Формування професiйної самооцiнки майбутнього педагога вишу – тривалий i складний процес, що розпочинається ще пiд час первинного професiйного самовизначення молодої людини. Пiд час навчання студента у ВНЗ вiдбувається становлення компонентiв його фахової готовностi, що вiдображають професiйну самосвiдомiсть – Я-образу, рефлексiї та самооцiнки.

Впродовж фахового навчання в магістратурі професiйна самооцiнка майбутнього викладача виступає механiзмом регуляцiї та стимуляцiї процесу формування професiоналiзму. Викладач-початкiвець знаходиться на етапi адаптацiї до специфiки професiйної дiяльностi, вiдбувається вiдшліфування професiоналiзму педагога як суб'єкта працi. За цих умов професiйна самооцiнка набуває особливої ролi – стає чинником професiйного саморозвитку педагога вищої школи. В процесi адаптацiї викладача до професiйної дiяльностi його самооцiнка розмежується на самооцiнку результату – оцiнку досягнутого i задоволенiсть чи незадоволенiсть результатами, та самооцiнку потенцiалу тобто оцiнку своїх потенцiальних можливостей, вiру в себе, впевненiсть в собі як професiоналi. Вiдтак, досягнення професiоналiзму викладачем до рiвня майстерностi можливе лише за умови системного самооцiнювання результатiв i потенцiалу працi та iнтеграцiї операцiйно-дiяльнiсного й особистiсного компонентiв самооцiнки.

У викладача-початкiвця також активiзується спiвiснування двох взаємопов'язаних категорiй – професiйного самооцiнювання i професiйної самооцiнки. Обидва поняття є проявами професiйної самосвiдомостi викладача, однак перше – самооцiнювання, є її процесуальною характеристикою, а самооцiнка – результатом самооцiнювання у поєднаннi з педагогiчною рефлексiєю. Спостерiгається i вплив зворотного характеру – сформована професiйна самооцiнка, будучи динамiчним утворенням, є фундаментом для подальшого самооцiнювання викладачем себе як суб'єкта працi.

В ходi розгортання професiйного циклу педагога ВНЗ його професiйна самооцiнка виконує ряд функцiй, серед яких контрольна – спiвставлення власного професiоналiзму з наявним еталоном iдеального викладача, коригувальна – активацiя прагнення до усунення наявних недолiкiв професiйної пiдготовки, i стимулююча – дiяльнiсть щодо фахового розвитку i вдосконалення. Впродовж розвитку педагогiчної майстерностi викладача активно дiють всi означенi вище функцiї. Так, контрольна забезпечує

співставлення та оцінку відповідності теперішнього рівня професіоналізму викладача образу Вчителя-майстра. Досягнення вищого кваліфікаційного рівня уможлиблюється за рахунок стимуляції ідеальною самооцінкою. При фіксації та оцінці якихось відхилень на шляху професійного саморозвитку педагог має змогу їх відкоригувати.

На розвиток професіоналізму викладача та, відповідно, його педагогічної майстерності впливають не лише функції професійної самооцінки, але й її сутнісні характеристики: стійкість, за параметром якої самооцінка буває стійкою та нестійкою, адекватність (із різновидами – адекватна і неадекватна (завищена чи занижена) і рівень, який диференціює самооцінку на високу та низьку.

Як і особистісна самооцінка, на базі якої формується професійна, вона також буває адекватною і неадекватною. Ці характеристики розповсюджуються як на професійну самооцінку результату, так і потенціалу. Важливо, що низька самооцінка педагога вищу далеко не завжди є свідченням «комплексу професійної непридатності», навпаки, низька самооцінка результату у поєднанні з високою оцінкою потенціалу є фактором професійного саморозвитку, збагачення педагогічної майстерності.

Розвинена адекватна професійна самооцінка викладача стає потужним стимулом для професійного самовдосконалення. В процесі оцінювання педагогом вищої школи самого себе відбувається співставлення наявних професійно значущих властивостей з бажаним образом, і їх розходження, суперечливість породжує потребу у професійному розвитку, вдосконаленні. Маючи адекватну самооцінку й позитивне ставлення до себе, викладач з більшою готовністю йде на контакт з студентами, демонструє здатність до їх безумовного прийняття, тим самим педагог впливає на самооцінку й ставлення молодих людей до себе, стимулює в них прагнення до успіхів у навчально-професійній діяльності. Володіючи адекватною самооцінкою, позитивним ставленням до себе і впевненістю в собі, викладач може знаходити конструктивні способи подолання труднощів і тим самим ще більше розширювати сферу професійної самосвідомості.

Важливою є не лише характеристика адекватності професійної самооцінки педагога, а й її стійкість, тобто здатність викладача не відхилятися від звичного рівня самооцінки при яких-небудь випадкових впливах реальності чи взаємодіях з учасниками педагогічного процесу. Викладач, який володіє стійкою фаховою самооцінкою, спроможний не тільки правильно оцінювати свої професійні можливості, а й виявляти адекватні емоційні реакції на професійні невдачі та досягнення, майстерно регулювати власну поведінку та діяльність.

Сьогодні все більшої виразності набуває сприятлива тенденція, за якої професійна діяльність сучасного викладача вищої школи втрачає риси спонтанності і

стереотипності, педагоги прагнуть до рефлексії засад, процесу і результатів своєї діяльності, зростає наукоємність педагогічної діяльності, і водночас відбувається становлення творчої позиції педагога в професійній діяльності. За таких умов адекватно висока професійна самооцінка викладача вищої школи стає його необхідною професійною якістю, чинником розвитку педагогічної майстерності.

Отже, професійна самооцінка є стрижнем професійної самосвідомості викладача вишу; диференціюється на парціальні компоненти, як-то самооцінка досягнень наукового, методичного і освітньо-виховного аспектів діяльності. Окрім того, фахова самооцінка педагога вишу розповсюджуються на результат і потенціал його праці, а також включає операційно-діяльнісний й особистісний компоненти. Формування професійної самооцінки викладача розпочинається ще під час навчання, а її динаміка впродовж фахової діяльності визначає успішність досягнення та розвитку професіоналізму.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні зовнішніх і внутрішніх чинників професійної самооцінки викладачів.

Література

1. *Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 119 с.*
2. *Ларионова М. А. Профессиональная самооценка учителя : структура, особенности формирования / уч.-метод. пособ. для учителей, школьных психологов, социальных педагогов и студентов педагогических вузов / М. А. Ларионова. – Омск : Изд-во ОмГУ, 2001. – 90 с.*
3. *Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Междунар. гуманит. фонд «Знание», 1996. – 308 с.*
4. *Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя : [учеб. пособие для студ. выс. пед. учеб. заведений] / Л.М. Митина. – М. : Издат. Центр «Академия», 2004. – 320 с.*
5. *Психология человека от рождения до смерти. Психологический атлас человека / Под ред. А.А. Реана. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – С. 454 – 455.*
6. *Семиченко В. А. Психология педагогической деятельности : навч. посіб. для студ. вищих пед. навч. закл. / В. А. Семиченко. – К. : Вища школа, 2004. – 336 с.*